

Καὶ τὰ μὲν ἐκείνων τοιαῦτα. ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ εἰς τὴν τῶν κατὰ μέρος 2, 1
ἀπόκρισιν κατελθεῖν ὑποθέσεσιν τισι τὸν λόγον ὀπλίσομεν. καὶ πρῶτα μὲν fol. 161
φαμεν, ὡς τὸν ἕκ τινος φωνῆς εἰς ἄλλην μετάγοντά τι ἀνάγκη αὐτὸν ἐν πᾶσιν
ἐπεσθαι ἐκείνη τῇ γραφῇ, ἐξ ἧς τι μετάγη, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὡς οἶόν τε χρώ-
5 μενον ῥήμασι. τοῦτο δὲ μάλιστα ἐν τῇ θείᾳ φυλακτέον γραφῇ, ἐν ἣ οὐ ῥήματα
μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν ῥημάτων ἡ τάξις τηρητέα. »ἐν γὰρ τῇ θείᾳ γραφῇ,
πρὸς Παμμάχιόν φησιν Ἱερώνυμος, καὶ αὐτὴ τῶν ῥημάτων ἡ τάξις μυστήριον
ἐστίν. οὐδὲ γὰρ μικρὸς ὁ κίνδυνος μεταποιῆσαι τι ἐν αὐτῇ, οὐδ' ἐξεστί τοῦτο
ποιῆσαι, εἰ μὴ τὸ τῆς φωνῆς πρὸς ἣν τι μετάγεται ἰδίωμα ἐν τισι τόποις παν-
10 τάπασιν ἀνθίστατο, ὅπερ ὅμως ἐν τῷ προκειμένῳ χώραν οὐκ ἔχει. τό τε
γὰρ ἐξεστί ῥήμασιν ἄλλοις τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἀποδοῦναι.»

Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἰστέον, ὡς εἰ καὶ τινων γέγονε δόξα τὸν μακάριον 2
Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν μήπω τεθνάναι, ἀλλὰ ζῶντα τὴν δευτέραν τοῦ
Χριστοῦ ἀναμένειν παρουσίαν, ἡ ἀληθεστέρα ὅμως τῶν θείων διδασκάλων
15 δόξα αἰρεῖ τεθνάναι αὐτὸν, εἰ καὶ μήτε μαρτυρίῳ μήτε νόσῳ τινὶ ἢ θανάτου
ᾧδίνῃ περισχεθέντα, ἀλλ' ἐθέλοντι ἔτι ὑγιαίνοντα καὶ εὖ ἔχοντα εἰς τάφον,
ὃν οἱ μαθηταὶ τῇ ἐκείνου κελεύσει εἰργάσαντο, κατελθόντα κατακλιθῆναι, τὸ
πνεῦμα τῷ θεῷ παραδοῦναι καὶ τοῖς πατράσι προστεθῆναι. ἀναγνώτωσαν
οἱ βουλόμενοι Ἱερωνύμου τὰ ἐν τε τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος εὐαγγελίου, ἐν τε τῷ
20 ἀποκαλύψεως προοιμίῳ, ἐν οἷς τὰ εἰρημένα κατὰ λέξιν ὁ αὐτὸς φησι ῥήματα. fol. 161 v
ἀναγνώτωσαν Αὐγουστίνον ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγήσει ἐν ἐκείνῳ τῷ
τόπῳ, ὅπου τοῦτο ζητεῖται τὸ ζήτημα. ἀναγνώτωσαν ἐν διαφόροις τόποις
τὸν Χρυσόστομον Ἰωάννην καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν διδασκάλων Ἑλλήνων
τε καὶ Λατίνων, καὶ μετὰ τοσούτων καὶ τοιούτων ἀνδρῶν καὶ αὐτὸς τὸ αὐτὸ
25 ὡς εἰκὸς συμφρονεῖτω. εἰ γὰρ καὶ τινες τῶν νεωτέρων ἄλλως ἐφρόνησαν,
καὶ τούτων ὅμως οὐκ ὀλίγοι, καὶ ὅσοι σοφώτεροι νομίζονται, ἐναντιοῦνται
ἐκείνοις τὴν τῶν ἀρχαιοτέρων ἐγκρίνοντες δόξαν καὶ τισιν οἰκειοῖς λόγοις
αὐτὴν βεβαιοῦντες, ὡς τὴν περὶ τοῦ θανάτου Ἰωάννου τῶν ἁγίων δόξαν ἢ
ἀναγκαῖάν τε εἶναι καὶ πόρρω πάσης ἀμφιβολίας ἢ εἰ καὶ τι ἔχοι ἀμφιβολίας,
30 παρ' ὀλιγίστοις ἀμφίβολον εἶναι. ὁ κἂν μὴ ἀληθὲς εἶη δοξάζειν, ὅμως εἰ
λόγου καὶ διαλέξεως ἕνεκα τό γε νῦν εἶναι συγχωρήσομεν. τοῦτό γε οὐκ ἂν
τις ἀρνηθεῖ, ὡς τὸ μὲν τεθνάναι αὐτὸν μᾶλλον βέβαιον ἢ ἀμφίβολον εἶναι,
τὸ δὲ γε ζῆν βεβαιότητα μὲν οὐδαμῇ, ἀμφιβολίαν δὲ καὶ μάλιστα ἔχειν, ἅτε
δὴ μηδενὸς τῶν ἀρχαίων διδασκάλων ταύτης γεγεννημένου τῆς δόξης.

35 Καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτο ἐπιληστέον, ὡς τὰ θεῖα τῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας 3
διαθήκης βιβλία ἐν αὐτοῖς προοιμίοις τῆς πίστεως παρὰ Λατίνοις τοῦτο μὲν
ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς διαλέκτου ὡς ἡ παλαιὰ διαθήκη, τοῦτο δ' ἐκ τῆς τῶν ἑβδομήκοντα
ἑρμηνέων παλαιᾶς καὶ νέας ἑλληνικοῖς ἑρμηνείας τριακόσια καὶ πλείω πρὸ
Ἱερωνύμου ἔτη μετενηνεγμένα εἶναι, ἢ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία τε ἐχρῆτο καὶ fol. 162
40 οἱ ἀρχαῖοι ἐσπέριοι καὶ θεῖοι διδάσκαλοι Κυπριανός, Ἰλάριος, Αὐγουστίνος

33 βεβαιότητα *correxi* βεβαιότατα Ms.

6 Cf. Hier. Ep. LVII Ad Pammachium (PL 22, 568).

Ἱερωνύμῳ σύγχρονος, μᾶλλον δ' ἐκείνῳ πρεσβύτερῳ οὗτος ἀκμάζων, σοφώτατα ἐξηγήσαντο. πολλοὺς τε τοὺς τῆς θείας γραφῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν διάλεκτον ἐρμηνεῖς γεγενῆσθαι μαρτυρεῖ Αὐγουστῖνος ἐν τῷ τρίτῳ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας βιβλίῳ λέγων· «οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῆς Ἑβραίων εἰς τὴν Λατίνων φωνὴν τὴν θείαν μετενεγκόντες γραφὴν ἀριθμηθῆναι δύνανται· 5 οἱ δ' ἐκ τῆς Ἑλλήνων ἀριθμοῦ κρείττους εἰσι.» ταύτην γε μέντοι τὴν γραφὴν πολλῶ μετὰ ταῦτα ἐπιγενόμενος Ἱερώνυμος, ἀνὴρ σοφώτατος, τὴν μὲν παλαιὰν ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς, τὴν δὲ νέαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ὡς αὐτὸς φησι, πηγῆς εἰς τὸ λατινικὸν αὖθις μετήνεγκεν. ἐν ᾧ εἰ καὶ πολλοῖς αἰτίαν τοῦ κατ' αὐτοῦ ὑλακτῆσαι παρέσχε, πλεῖστα ὁμῶς ἄλλως ἢ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ ἡρμήνευκε καί, 10 ὡς αὐτὸς φησι, διωρθώσατο καὶ εἰς τὸ βέλτιον μετεποίησεν. καὶ οὐ τὴν ἄλλην μόνον γραφὴν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ θεῖα εὐαγγέλια διωρθωκέναί διαρρήδην φησίν. αὐτοῖς γὰρ τούτοις, ἅπερ εἶπομεν, πρὸς τοὺς ἐπιτιμῶντας αὐτῷ, ὅτι μετὰ τοσοῦτους ἐρμηνεῖς καὶ αὐτὸς ἡρμήνευκεναί ἐτόλμησε, λαμπρᾶ τῇ φωνῇ ῥήμασι χρῆται. καὶ οὕτω τοῦ καιροῦ προϊόντος ἡ ἐκείνου ἡρμηνεία ἐγκέκριται, 15

fol. 162 v ὡς τῆς παλαιᾶς μᾶλλον δὲ τοσοῦτων παλαιῶν λήθη παραδοθεισῶν τῇ Ἱερωνύμου μόνῃ χρῆσθαι τὴν ἐκκλησίαν. ἀναγνώτῳ ὁ βουλόμενος τὴν αὐτοῦ πρὸς Παμμαχίον περὶ τοῦ, πῶς ἂν τις ἄριστα τι ἐρμηνεύσειεν, ἐπιστολὴν, τὴν πρὸς Μάρκελλον ἔτι κατὰ τῶν ἐπιτιμῶντων αὐτῷ, τὰς πρὸς τὸν μακάριον Αὐγουστῖνον ἐν διαφόροις τόποις ἀπολογίας αὐτοῦ, καὶ γινώσεται, ὡς φαμεν, 20 τὰληθῆ. ἃ δὲ πρὸς Δάμασον, τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα, ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον προοιμίῳ γράφει, ἀκούσατε. «νέον, γὰρ φησιν, ἐξ ἀρχαίου συντιθέναι με σύγγραμμα ἀναγκάζεις, ἵνα μετὰ τοσαῦτα τῶν γραφῶν πρωτότυπα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης περιφερόμενα οἶόν τις διαιτητῆς αὐτὸς καθήμενος, ἐπεὶπερ μὴ συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις, ποῖα τούτων εἰσὶ τῇ ἑλληνικῇ ἀληθείᾳ σύμφωνα, 25 κρίνω.» ἐξ ὧν πάντων σαφέστατα φαίνεται, πότερον ἔξεστιν ἢ οὐ, καὶ εἰ ἀσεβές ἐστίν ἢ εὐσεβές τὴν θείαν γραφὴν ἐξ ἄλλης εἰς ἄλλην ἐρμηνευμένην φωνὴν σύμφωνα τῇ πρωτοτύπῳ, ἐξ ἧς μετηνέχθη, ἀποδοῦναι διαλέκτῳ.

4 Μετὰ δὲ ταῦτα μνηστέον καὶ ἃ οἱ θεῖοι διδάσκαλοι περὶ τῆς ποικίλης τε καὶ ὑψηλοτάτης ἐννοίας τῶν θείων γραφῶν καὶ διαφόρου αὐτῶν ἐξηγήσεως 30 οὐ μόνον ἡμᾶς διδάσκουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἔργοις δεικνύουσι διαφόροις αὐτὰς καὶ ποικίλοις ἐξηγούμενοι ἐννοίαις. ὅθεν καὶ πελάγου ἀβύσσῳ αὐτὰς παρεικάζουσιν, ὅθεν ὅποσον ἂν τις ἀρύσαιτο, πλέον αἰεὶ ἐστὶ τὸ λειπόμενον. fol. 163 ὅθεν αὐτὰς πολλὰς μὲν καὶ διαφόρους δέχεσθαι φασὶν ἐξηγήσεις, ἀληθεῖς μέντοι πάσας. οὕτω δὲ κοινόν ἐστὶ τοῦτο καὶ γνωστὸν πᾶσιν, ὡς περισσὸν 35 εἶναι τούτου παραγαγεῖν μάρτυρας.

5 Τελευταῖον δὲ πάντων καὶ τοῦτο γνωστέον τοῖς ἀρχετύποις βιβλίοις ἐνὶ τῶν τριῶν τούτων τρόπων δύνασθαι πλάνην ἐγγίγνεσθαι, προσθήκη, ἀφαιρέσει, μεταποιήσει. καὶ προσθήκει μὲν, ὡς ὅταν ἑαυτοῖς καὶ τῇ ἰδίᾳ κρίσει θαρροῦντες ἀναπληροῦν ἐθέλωμεν, ἅπερ ἡμῖν ἐλλείποντα εἶναι δοκεῖ, ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐν 40

3 Aug., De doctrina christ. II 11 (PL 34, 43). | 21 Hier., Praefatio ad p. Damasum (PL 29, 525).

τῷ τῶν βασιλειῶν βιβλίῳ, ὅπου περὶ τῆς δευτέρας τῶν Φιλιστέων ἡττης ἐν τῇ κοιλάδι Φαράν ὄντος τοῦ λόγου ἐπάγεται· »ἠρώτησε δὲ ὁ Δαυὶδ τὸν Κύριον. « ἐνταῦθα γὰρ παρά τισιν ἐσφαλμένοις βιβλίῳις προστίθεται· »εἰ ἀνελεύσομαι εἰς τὸν Φιλιστέον«, καὶ »εἰ δώσεις αὐτοὺς ἐν τῇ χειρὶ μου«. ὅπερ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ 5 οὐχ εὐρίσκεται μάρτυσι τοῖς τὴν Ἑβραίων φωνὴν ἀκριβῶς ἠσκημένοις. ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Φιλιστέων ἡττη οὕτως ἀναγινώσκεται, κἀνταῦθά τινες ἔκριναν προσθετέον. καὶ ἐν τῇ γενέσει, ἐνθα φησὶν· »οὐχὶ διὰ τὴν Ῥαχὴλ ἐδούλευσά σοι; διὰ τί ἐνέθηκάς μοι;« τινὲς ἐκ περιττοῦ προστιθέασιν »Λείαν«.

Μεταποιήσει δὲ πλάνη ἐγγίνεται, ὅταν τινῶν συλλαβῶν ἢ τοῦ λόγου 6 10 μερῶν ὁμοιότητι ἢ ἀμφιβολία ἀπατηθέντες ποτὲ μὲν προσθήκει, ποτὲ δ' ἀφαιρέσει τινός, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ μεταβολῇ πρὸς τὸν ἴδιον στοχασμὸν τὸν λόγον μεταποιῶμεν, ὡς ὅταν τις λόγου χάριν τὸ πενθεῖν παθεῖν, τὸ μυρία μύρια, fol. 163 v τὸ ψιλὸν ὑψηλόν, τὸ λαμπρὸν λυπρὸν ἢ τὸ ἀνάπαλιν καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια λέγη. πολλὰ γὰρ τὸν τρόπον τοῦτον γραφεῖς ἀμαρτάνουσι. καὶ ἵνα λατινικὰ 15 παραδείγματα ἐλληνικῶς ὡς δυνατόν παραγάγωμεν, ἐπεὶ περὶ τῆς παρ' αὐτοῖς γραφῆς ὁ λόγος ἐστίν, ὡς ἔχει ἐκεῖνο τὸ ἐν τῇ ἐξόδῳ· »ὁ δὲ λαὸς ἅπας ἐβλεπε τὰς φωνάς.« ἀντὶ γὰρ τοῦ ἐβλεπεν ἤκουέν τινες γράφουσιν, ἐπεὶπερ ἡ φωνὴ ἀκούεσθαι μᾶλλον εἴωθεν ἢ βλέπεσθαι. πεπλάνηνται δέ. ἡ γραφὴ γὰρ ἐβλεπέ φησι. γέγονε δὲ ἡ πλάνη παρὰ τὴν τῶν δύο τούτων λέξεων ὁμοιότητα τῶν 20 παρὰ Λατίνοις τὸ βλέπειν καὶ ἀκούειν σημαίνουσῶν. τὸ μὲν γὰρ ἐβλεπεν ὑδέμπατ διὰ τοῦ ὕ ψιλοῦ, οὐ διὰ τοῦ β τῆς πρώτης συλλαβῆς γραφομένης, τὸ δὲ ἤκουεν ἀουδιέμπατ παρὰ Λατίνοις λέγεται. ἡ πολλὴ τοίνυν τοῦ ὑδέμπατ πρὸς τὸ ἀουδιέμπατ ὁμοιότης τὴν πλάνην ἐποίησεν. καὶ αὖθις ἐν τοῖς θρήνοις Ἱερεμίου ἀντὶ φθορᾶς καὶ συντριμμοῦ προφητεία καὶ συντριμμὸς γέγραπται. 25 αἱ γὰρ τὴν φθορὰν καὶ προφητεῖαν σημαίνουσαι λέξεις οὐκ ὀλίγην ἔχουσιν ὁμοιότητα. ἡ μὲν γὰρ φθορὰ βαστάτζιο, ἡ δὲ προφητεία βατιζινάτζιο λέγεται παρὰ Λατίνοις. καὶ ἐν τῷ Ἀμὼς τῷ προφήτῃ ἀντὶ κουρᾶς βασιλέως κουρεῖς ποιμνίου γράφεται. ῥέξ μὲν γὰρ ὁ βασιλεύς, γρέξ δὲ τὸ ποῖμνιον λέγεται. fol. 164 τῷ οὖν ῥέξ προστεθέντος τοῦ γ ἀντὶ ῥῆγισ ἦτοι βασιλέως γρέξ ἦτοι ποῖμνιον 30 γέγονεν. καὶ τὴν μὲν κουρὰν τονσοῦραμ, τὸν δὲ κουρέα τονσόρεμ φασί. ῥᾶστα οὖν ἡ κουρὰ ἦτοι τονσοῦρα εἰς κουρέα ἦτοι τονσόρεμ μεταβέβληται. καὶ τὸ ὄλον κουρεῦς ποιμνίου ἀντὶ τοῦ κουρᾶς βασιλέως γέγραπται.

Καὶ ταῦτα μὲν μεταποιήσει. ἀφαιρέσει δὲ τὰ βιβλία φθείρεται, ὅταν τι 7 35 τολμῶμεν τῆς γραφῆς ἀφαιρεῖν, οὐ χωρὶς ἐντελής ὁ λόγος ἐστίν, ὡς κεῖνο τὸ ἐν τῷ Ἐζεκιήλ· »καὶ εἶπε πρὸς τὸν ἄνδρα, ὃς ἦν ἐνδεδυμένος τὸν λινόν, καὶ ἔφη.« τὸ γὰρ τελευταῖον τοῦτο ἔφη εἰ τις ἀφελέσθαι τολμήσειεν, οὐδὲν ἂν τῇ ἐννοίᾳ λυμανεῖται. καὶ τὸ ἐν τῷ Ζαχαρία· »αὐτὸς οἰκοδομήσει ναὸν τῷ Κυρίῳ καὶ συντελεύει ναὸν τῷ Κυρίῳ« τὸ τελευταῖον τιθέμενον »συντελεύει ναὸν τῷ Κυρίῳ« ἀφαιρεθὲν ἐν πολλοῖς βιβλίῳις οὐκ ἔνεστιν.

2 Φαράν Ms. | 9 πλάνη scripsi πλάνης Ms.

2 II Reg 5, 19. | 7 Gen 29, 25. | 16 Exod 20, 18. | 24 Cf. Thren (Vulg.) III 47. | 27 Cf. Amos 7, 1. | 35 Cf. Ezech 9, 3 sq. | 37 Zach 6, 12.

8 Εἰ δέ τις Λατίνων πλείους τῶν τε τοιούτων ἐπιθυμεῖ μαρτυρίας, Νικόλαον ἀναγινωσκέτω τοῦ ἁγίου Δαμάσου διάκονον καὶ τῆς παλαιᾶς θείας γραφῆς ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν καλεῖ διορθωτὴν, ἄνδρα Λατῖνον καὶ ὡς κατανοεῖν ἔξεστιν ἄριστα καὶ τὴν Ἑβραίων φωνὴν ἡσκημένον, ὃς ἐπὶ Λουκίου δευτέρου ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης πρὸς Πέτρον κανονικὸν τῆς μεγάλης τοῦ μακαρίου Πέτρου ἐκ- 5 κλησίας γράφων πολλὰ περὶ τῆς θείας γραφῆς ἐπανορθώσεως λέγει. fol. 164^v ἡμῖν γὰρ τὸ μῆκος φεύγουσιν ἀρκεῖ ἐνὶ ἡ δυοῖ παραδείγμασι τὸ προκείμενον δεικνύουσι, τὸν οὐκ ἀμελῆ ἀναγνώστην πρὸς ἐκείνους, ἀφ' ὧν καὶ ἡμεῖς ταῦτα εἰλήφαμεν, παραπέμπουσι. »πολλοὺς γὰρ ἐπιὼν φησι βιβλιοθήκας, ὁ προειρη- μένος Νικόλαος, οὐκ ἠδυνάμην τοῦ ποθουμένου τυχεῖν καὶ ἀναμαρτήτοις 10 βιβλίους ἐντυχεῖν. καὶ ἃ γὰρ ὑπὸ πεπαιδευμένων τινῶν διορθωμένα εἶναι ἐλέγετο, ἐκάστου τῆ ἰδίᾳ γνώμῃ ἐπομένου τοσούτῳ διέφερον, ὡς σχεδὸν τοσαῦτα ἀρχέτυπα ὅσοι καὶ οἱ κώδικες εἶναι.« οὕτω καὶ μετὰ χιλιοστὸν τῆς Ἱερωνύμου ἐρμηνείας ἔτος τὰ τῆς θείας γραφῆς βιβλία παρὰ Λατίνοις ἐσφαλμένα καὶ διαφθορότα ἦσαν καὶ οὕτως ἀλλήλοις διαφέροντα, ὡς ἃ Ἱερώνυμος ἐν τῇ πρὸς Δάμασον ἐπιστολῇ φησι, ταῦτα τὸν Νικόλαον μετὰ τοσούτου χρόνου περίοδον γράφει πρὸς Πέτρον, »τοσαῦτα δηλονότι ἀρχέτυπα ὅσοι καὶ κώδικες εἶναι.« ὁ δ' αὐτὸς προστίθησι καὶ ὡς πολλὰ εὔρεν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις μὴ γράφεσθαι, ἃ ὁμοῦς ἐν πᾶσι τοῖς λατινικοῖς ἐνεῖναι βιβλίους συμφώνως. τὸ γὰρ ἐν τῇ γενέσει »εἶπε Κάϊν πρὸς Ἀβηλ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· ἐξέλθωμεν 20 ἔξω«, εἰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς λατινικοῖς βιβλίους οὕτως γέγραπται, ἐν τῷ ἑβραϊκῷ ὁμοῦς τὸ »ἐξέλθωμεν ἔξω« μὴ εἶναι. τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἄλλοις τισὶ συμβῆναί φησιν. τούτου δὲ τὴν αἰτίαν, εἴτε ὅτι Ἱερώνυμος ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἐρμηνείαις οὕτως εὐρών καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ συνύφηεν ἐρμηνείᾳ, εἴτε τῆς παλαιότερας χρήσεως νικησάσης τῇ Ἱερωνύμου ἐρμηνείᾳ ὑπὸ τῶν ἐπιόντων συμπέπλεκται, 25 fol. 165 οὐκ εἰδέναι φησίν. προστίθησί τε τοῦτο αὐτὸν πάσῃ δυνάμει πεποιηκέναι, τὰ περιττὰ δηλονότι ἀποτεμεῖν, τὰ διαφθορότα διορθῶσαι καὶ ἃ τινες ὡς περιττὰ ἀπέρριψαν, ταῦτα ἐπαναλαβεῖν τε καὶ ἐπιπροσθεῖναι. οὕτως ὁ πεπαιδευμένος ἐκεῖνος ἀνὴρ καὶ πολλῷ μετὰ Ἱερώνυμον χρόνῳ πολλὰ ἐνόμισε, μᾶλλον δ' ἐπίστατο προστεθέντα, ἀφαιρεθέντα τε καὶ μεταποιηθέντα, ὡς 30 καὶ πρὸ τῶν Ἱερωνύμου γέγονε χρόνων, καὶ διὰ τοῦτο ἀφαιρετετὰ, προσθε- τετὰ καὶ διορθωτετὰ εἶναι.

3. Τούτων τοίνυν οὕτως ὑποτεθέντων νῦν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα κατιόντες φαμέν, ὡς ἐπεὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἅγιον εὐαγγέλιον αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστῆς θείας χάριτος πλήρης ἑλληνικῇ φωνῇ συνέγραψε, δῆλον ὡς 35 οἰαδήποτε ἐρμηνεία μὴ τῇ πρωτοτύπῳ γραφῇ συμφωνοῦσα ἡμαρτημένη τέ ἐστι καὶ ψευδής, καὶ δεῖ τὸν ἐκ μιᾶς εἰς ἄλλην μετάγοντά τι διάλεκτον τῇ ἐξ ἧς μετάγει, ὡς οἶόν τε ἐπεσθαι, εἰ ἀληθείας ἐρμηνεὺς εἶναι τε καὶ δοκεῖν ἐφίοιτο. καὶ εἴ τις δὲ πλάνη, εἴ τις ἀμφιβολία ἐν τοῖς ἡρμηνευμένοις εὐρίσκοιτο,

7 δυοῖ *scripsi* ἀλευσί? Ms. | 24 συνύφηεν *scripsi* συνέφηεν Ms. | 15 et 27 δια- φθορότα Ms.

9 Nicolai Card. diac. epistula ad Petrum canonicum. | 20 Gen 4, 8.

ἐν τῇ ἀρχετύπῳ φωνῇ τὴν ἀλήθειαν ζητητέον. ἄκουσον γὰρ ἅπερ ὁ μακάριος
 Ἱερώνυμος ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον προλόγῳ φησὶν· «εἰ ἡ ἀλήθεια ἐκ
 πολλῶν ζητητέα ἐστί, διὰ τί μὴ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἀρχέτυπα ἀνατρέχοντες
 διορθῶμεν τὰ ἢ ὑπὸ ἀμαθῶν ἐρμηνέων οὐκ ὀρθῶς εἰρημένα ἢ ὑπὸ τῶν ἀμαθέ-
 5 στερον διορθωσάντων ἐσφαλμένα ἢ ὑπὸ γραφῶν ὑπνηλῶν εἴτε προστεθέντα
 εἴτε μεταποιηθέντα;» καὶ Αὐγουστῖνος δὴ ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς χριστιανικῆς
 διδασκαλίας· «Λατῖνοι, φησὶν, οὓς νῦν παιδεύειν ἡμῖν πρόκειται, δύο ἄλλων
 διαλέκτων ὥστε τὰς θείας γραφὰς ἀκριβῶς γνῶναι δέονται, τῆς ἑβραϊκῆς
 διαλέκτου καὶ ἑλληνικῆς, ὡς ἂν εἴ τις ἀμφιβολία ἐν τῇ ἀπείρῳ οἶονεὶ καὶ fol. 165 v
 10 ποικίλῃ τῶν Λατίνων ἐρμηνείᾳ εὐρίσχοιτο, πρὸς τὰ ἀρχέτυπα ἐξεῖναι ἀναδρα-
 μεῖν.» καὶ αὖθις· «τοῖς διορθωμένοις βιβλίοις σχολάζεσθαι δεῖ τοὺς τὴν
 θεῖαν γραφὴν γνῶναι ἐφιεμένους, καὶ τὰ μὴ διορθωμένα τῶν βιβλίων τοῖς
 διορθωμένοις ὑποχωρεῖν.» καὶ πάλιν· «τὰ δὲ τῆς νέας διαθήκης βιβλία, εἴ
 τι ἐν τῇ τῶν Λατίνων ποικιλίᾳ ἀμφιβάλλεται, τοῖς ἑλληνικοῖς ὑποχωρεῖν δεῖν
 15 οὐδεὶς ἀρνήσαιο.» ἄρ' οὐχὶ τοῦτοις τῶν διδασκάλων τοῖς λόγοις φανερόν
 γίνεται πολλὰ γεγονέναι τε καὶ εἶναι ἢ τῶν ἐρμηνέων τῇ ποικιλίᾳ ἢ τῇ τῶν
 ἀμαθῶς διορθωμένων ἀνοίᾳ ἢ γραφῶν ὑπνηλῶν ἀμελείᾳ ἡμαρτημένα τε καὶ
 ἐσφαλμένα, δεῖν τε καὶ ἐξεῖναι ταῦτα διορθοῦσθαι; ἐκείνῳ δηλαδὴ τῷ κανόνι
 τῷ λέγοντι ὡς ἐν τῇ τῆς ἀληθείας ζητήσῃ τε καὶ ἐρευνήσῃ πρὸς τὴν πρωτότυπον
 20 διάλεκτον καὶ τάκεινης ἀρχέτυπα ἀναφεροντέα τᾶλλα, ἐκεῖθεν αὐτὰ διορ-
 θοῦσθαι τοὺς λατινικούς τε κώδικας, τοῖς ἑλληνικοῖς εἶναι ὑποχωρητέον.
 πρῶτα τοίνυν σκεπτέον, ὅπως ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ πρωτοτύπῳ διαλέκτῳ ἢ
 προκειμένη περὶ ἧς ἡ ζήτησις τοῦ εὐαγγελίου ῥῆσις ἔχοι, καὶ πότερον ἢ λατινικῇ
 ἐρμηνείᾳ τῇ ἑλληνικῇ συμφωνοίῃ. ἔπειτα εἰ μὴ συμφωνοίῃ, πότερον ῥᾶστα
 25 τοῦτο γραφῶν ὑπνηλῶν ἀμελείᾳ γενέσθαι δύναται. καὶ αὖ εἰ καὶ ἐν ἄλλοις
 ταῦτὸ ἠδύνατό τε γεγονέναι καὶ γέγονεν, Ἱερωνύμου τοῦ σοφωτάτου ἐρμηνέως
 μηδὲν γε εἰς τοῦτο ἡμαρτηκότος. παρὰ ταῦτα <εἰ> ἢ ἑλληνικῇ γραφῇ λόγοις
 τισὶ βεβαιότερα ἐστί. τελευταῖον δὲ τὰ ἐναντία ἐπιχειρήματα λυτέα εἰσίν.

Παρὰ τοῖς Ἑλλησι τοίνυν φανερά ἐστιν ἡ εὐαγγελικὴ ἔννοια οὐδ' ἀμφιβολία 4, 1
 30 τινὶ ῥημάτων κεκαλυμμένη. σαφῶς γὰρ παρ' αὐτοῖς οὕτω γράφεται· «ἐὰν fol. 166
 αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;» ὅπερ εἰ μὴ κἂν τῷ λατινικῷ
 οὕτω μετενεχθείη, ὡς ἀντὶ τοῦ ἐὰν συνδέσμου ἄλλον παρὰ Λατίνους σύνδεσμον
 ταῦτὸν δυνάμενον θεῖμεν, ὥστε λέγειν σὶ ἔουμ βόλω, ἦτοι ἐὰν αὐτὸν θέλω,
 καὶ μὴ οὕτως αὐτὸν θέλω, οὐκ ἂν εἴη ἐρμηνευμένον ὀρθῶς. ὁ γὰρ ἐὰν ἑλληνικὸς
 35 σύνδεσμος εἰς τὸν σὶ συναπτικὸν εἴτε καὶ αἰτιατικὸν παρὰ Λατίνους μετάγεται.
 τοσαύτη τε μεταξὺ τοῦ ἐὰν, ἦτοι σὶ λατινικῶς, καὶ τοῦ οὕτως, ἦτοι σὶκ παρὰ
 Λατίνους, ἐστὶ διαφορὰ, ὅση σχεδὸν μεταξὺ δύο ἐναντίων. εἴπερ τὸ μὲν ἐὰν

11. 13 διορθωμένοις Ms. | 12 διορθωμένα Ms. | 20 sq. ἀναφεροντέα *scripsi* ἀναφέ-
 ροντα Ms. | 22 ἑλληνικοῖς *scripsi sec. vers. lat.* λατινικοῖς Ms.

2 Hier., Praefatio ad Damasum (PL 29, 526 sq). | 7 Aug., De doctrina christ.
 II 11 (PL 34, 42). | 11 Aug., De doctrina christ. II 14 (PL 34, 46). | 13 Aug., De
 doctrina christ. II 15 (PL 34, 46).

ἀμφίβολον, τὸ δ' οὕτως βέβαιον πράγμα σημαίνει, ὡς μηδαμῆ δύνασθαί τινα ὑποπτεῦσαι τῶν γραφένων ἀμελεία παρ' Ἑλλησι τοῦτο συμβῆναι. οὐδὲ γὰρ ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις λέξεσιν, ὡς ὄρατε, στοιχεῖόν ἐστι κοινόν, οὐδὲν γράμμα τὸ αὐτό. ᾧ τοίνυν τρόπῳ παρ' Ἑλλησιν ὁ προκείμενος ἀναγινώσκεται λόγος, εἴρηται. τίς τέ ἐστι μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ παρὰ Λατίνοις διαφορά; καὶ 5 τοῦτο φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων.

2 "Ὅτι δὲ ῥᾶστα παρὰ Λατίνοις ἢ τοιαύτη δεδύναται πλάνη συμβῆναι, δῆλον τοῖς ἐφιστῶσι, πόση τις ὁμοιότης τε καὶ γειτονία παρ' αὐτοῖς τῶν δύο τούτων τῆς σῖ καὶ σῖκ λέξεων. ἐνὶ γὰρ στοιχείῳ τοῦ γραφέως ἀμαρτία, δηλονότι τοῦ κ προστεθέντος τῷ σῖ, ἀντεποιήθη εἰς σῖκ, ὃν τρόπον καὶ τὰ προειρημένα, 10 δηλονότι τὸ τονσοῦραμ ῥῆγισ εἰς τονσόρεμ γρῆγισ καὶ τὸ βασταζιόνεμ εἰς βατιτζινατζιόνεμ μεταποιημένα, οὐχ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ τῇ ἀρχαιοτέρων διδασκάλων κάκεινων Λατίνων γνώμῃ τε καὶ κρίσει ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδείχαμεν. ταῦτό δὲ καὶ ἐν ἄλλοις οὐκ ὀλίγοις γεγεννημένον παρὰ Λατίνοις ῥᾶστα δειχθήσεται. αὐτίκα ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ εὐαγγελίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην προοιμίῳ, 15 ὅπου «οὐδὲ ἐκ θέληματος σαρκός» φησι, τῶν τινες ἀμαθῶν παρὰ Λατίνοις «οὐδὲ ἐξ ἡδονῆς σαρκός» γράφουσιν, ὅτι δηλαδὴ τῇ σαρκὶ ἢ ἡδονῇ οἰκεῖον. γέγονε δὲ ἡ αἰτία τῆς πλάνης ἢ τῶν τὸ θέλημα ἢ ἡδονὴν σημαίνουσῶν λέξεων παρὰ Λατίνοις ὁμοιότης. τὸ μὲν γὰρ θέλημα βολοῦντας, ἢ δ' ἡδονὴ βολοῦπτας λέγεται. τοῦ ν τοίνυν εἰς π μεταβληθέντος ῥᾶστα τὸ βολοῦντας ἦτοι θέλημα, 20 βολοῦπτας ἦτοι ἡδονὴ γέγονε. καὶ αὖ παρὰ τῷ αὐτῷ, ὅπου μετὰ τὰ ἐν σταυρῷ τοῦ κυρίου πρὸς τὴν μητέρα ῥήματα ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ λέγων· «καὶ ἔλαβεν αὐτὴν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος εἰς τὰ ἴδια», οἰκίαν (δηλονότι), ὀλίγοι Λατίνων «ἔλαβεν αὐτὴν φασιν εἰς ἰδίαν», μητέρα δηλονότι. διὰ γὰρ (τὰ) τοῦ Χριστοῦ ἴσως λόγια εἰπόντος πρὸς τὴν μητέρα· «γύναι, ἴδε ὁ υἱός σου» γέγονε 25 δὴ κἀνταῦθα ῥαδίως ἢ πλάνη διὰ τὸ τὴν μὲν εἰς τὰ ἴδια λέξιν ἰν σοῦα λατινικῶς λέγεσθαι, τὴν δὲ εἰς ἰδίαν ἰν σοῦαμ, ἐνὸς μ προστεθέντος. ὅπερ Ἑλλησι γραφεῦσιν οὐκ ἂν ῥαδίως ἀμαρτηθεῖη. γένει τε τῶν λέξεων διαφορουσῶν καὶ ἀριθμῷ πληθυντικῷ τε καὶ ἐνικῷ καὶ σαφέστερον δὴ φαίνεται ἀμάρτημα παρὰ Λατίνοις εἶναι, ὅτι καὶ τισιν ἀκριβεστέροις παρ' αὐτοῖς ἐνετύχομεν 30 βιβλίοις, ἐν οἷς ἰν σοῦα ἤγουν εἰς τὰ ἴδια, οὐκ ἰν σοῦαμ ἦτοι εἰς ἰδίαν γέγραπται. fol. 167 καὶ πάλιν τὸ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· «ἀγούσι δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον.» εἰς Καϊάφην εἰς τὸ πραιτώριον πλεῖστοι τῶν Λατίνων ἀναγινώσκουσι πλανώμενοι. καὶ τὸ αἴτιον, ὅτι ἢ ἀπὸ πρόθεσις ᾠ παρὰ Λατίνοις, ἢ δὲ εἰς ᾠδ λέγεται. τῷ οὖν ᾠ τοῦ δ προστεθέντος ἀντὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ Καϊάφα 35 εἰς τὸν Καϊάφην γεγένηται. Ἑλλήνων δ' οὐκ ἂν τις τὴν ἀπὸ εἰς εἰς μεταβάλλοι. κἀν τῷ εἰς τὴν πρώτην πρὸς Κορινθίους, ὅπου τὸ ἐλληνικόν φησιν· «οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν», οἱ Λατῖνοι προστιθέασιν· «καὶ ἐξ ἐνὸς ποτηρίου». καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ τῷ «ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου» ἐπάγουσιν· «καὶ τῆς νύμφης». ἅπερ εἴ τις εἴποι ὡσπερ τινὰ σχόλια 40 παρὰ τῶν ἀρχαίων παρατεθέντα ἀμαθεῖς τινὰς γραφεῖς ἐντάξαι τῷ κειμένῳ;

οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἀληθείας. οἷόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δευτέρᾳ. τῷ γὰρ »εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν« προστιθέασι »τοῦ θεοῦ«, καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον πρώτη τῷ »ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα« ἐπάγουσι »τοῦ διαβόλου«, οἶονεὶ τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦν βουλόμενοί τε καὶ δεῖν οἴομενοι.

5 Πλεῖστα τοιαῦτα παρὰ πᾶσι τοῖς τῆς θείας γραφῆς βιβλίοις προστεθέντα³ εὐρήσει, εἴ τις ἀκριβῶς ἐρευνήσει, ἅπερ ἡμεῖς βραχύτητος ἕνεκα παραλείπομεν. τὴν αὐτὴν πλάνην ἀφαιρέσει τε καὶ μεταποιήσει γεγενῆσθαι ἱκανῶς, ὡς οἶμαι, ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδείχαμεν, ὡς μηδὲν ἡμᾶς ἔτι περιεργάζεσθαι δεῖν ἐν ὀλίγοις πολλὰ περιλαβεῖν βουλομένους. καὶ δὴ τῶν γε τοιούτων παραδειγμάτων
10 ἀπέστημεν ἂν, εἰ μὴ τὸ τοῦ θειοτάτου Αὐγουστίνου ἀξίωμα ὀλίγ' ἄττα ἔτι προσθεῖναι ἡμᾶς ἠνάγκαζεν. ἐν τῷ δευτέρῳ τοίνυν οὗτος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας φησὶν· »ἐξ ἀμφιβόλου τινὸς ἐν τῇ, ἐξ ἧς τι μετάγεται, διαλέκτῳ fol. 167 v εὐρισκομένου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ ἐρμηνεὺς πλανᾶται ὁ μὴ ἀκριβῶς τὸ νόημα περιλαμβάνων, ὡς τοιοῦτόν τι σημαίνον ἐρμηνεύειν, ὃ παντελῶς ἐστὶν
15 ἀλλότριον τῆς τοῦ συγγραψαμένου διανοίας. ὥσπερ παρὰ τισιν εὐρίσκεται βίβλοις· »λεπτοὶ οἱ πόδες αὐτῶν τοῦ ἐκχέειν αἷμα.« τὸ γὰρ ὄξυς ἑλληνικὸν καὶ τὸ ταχὺ παρὰ Λατίνοις δηλαδὴ σημαίνει καὶ τὸ λεπτόν. ἐκεῖνος δὲ τὸν νοῦν ἀκριβῶς ἔγνω τοῦ λόγου, ὃς ἠρμήνευσεν »ταχεῖς οἱ πόδες αὐτῶν τοῦ ἐκχέειν αἷμα«. ἄλλα δὲ τινα οὐκ ἀμφίβολα, ἀλλὰ φανερῶς εἰσι ψευδῆ. διορθω-
20 τέον οὖν τὰ τοιαῦτά γε τῶν βιβλίων. οἷόν ἐστιν ἐκεῖνο τὸ ἐπέειπε ὁ μόσχος παρὰ Λατίνοις βίτουλους λέγεται, τὸ μοσχεύματα μὴ νοοῦντες ἐγκεντρισμοὺς σημαίνειν, βιτουλάμινα ἀπὸ τοῦ μόσχου δηλαδὴ μετήνεγκαν. οὕτω δὲ κοινὴ ἐστὶν αὕτη ἡ πλάνη, ὡς μόλις εὐρίσκεσθαι ἄλλως γεγραμμένον.« ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλοι. νῦν τὴν ἑλληνικὴν γραφὴν λόγοις τισὶ βεβαιότεροις ὡς ὑπέστηκεν.

25 Ἐποδεδείχαμεν τοίνυν ταῖς τῶν θείων πατέρων ἡμῶν καὶ διδασκάλων^{5, 1} ἀποφάσει, καὶ ὡς οἶμαι ἱκανῶς, τεθνάναι τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην. τοῦτο τοίνυν ἐν πρώτῳ τῇ λατινικῇ γραφῇ ἀντιλέγει, ἢ φησιν· »οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν.« οὐ γὰρ οὕτως ἠθέλησεν, ἐπεὶ μὴ οὕτω γέγονεν, εἰ γὰρ ἠθέλησεν οὕτως, οὕτως ἂν καὶ ἐγένετο. ἢ τοίνυν ψευδομένου ἢ ἐρίζοντος ἦν ῥήματα
30 ὑπ' ἐκείνου ῥηθέντα τοῦ ἐναντία οἷς ἔλεγε βουλομένου. τοῦτο δ' ἄτοπον ἐννοῆσαι γοῦν περὶ τοῦ σωτῆρος. ἐπεὶ οὖν οὐκ ἠθέλεν αὐτὸν ζῶντα μέχρι τῆς δευτέρας ἑαυτοῦ παρουσίας ἀναμεῖναι, οὐκ ἂν εἶπεν· οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν. φανερόν fol. 168 τοίνυν, ὡς οὐκ οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν, ἀλλ' εἰ αὐτὸν θέλω μένειν γραπτέον.

Ἄλλα καὶ ἡ συνέχειά τε καὶ ἀκολουθία τοῦ λόγου τὸ αὐτὸ δείκνυσιν.²
35 εὐθύς γὰρ ὁ θεῖος εὐαγγελιστὴς τὴν τῶν συμμαθητῶν περὶ αὐτοῦ ἐψευσμένην δόξαν, ἣν ἐκ τῶν τοῦ σωτῆρος λόγων ὑπενόησαν λέγοντες, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει, τούτοις ἐλέγχει τοῖς λόγοις λέγων· »καὶ οὐκ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν.« τοῦτο δὲ ταῦτόν ἐστιν, ὥσπερ ἂν εἰ ἔλεγεν αὐτοὺς πλανηθῆναι οὕτω τὰ τοῦ Χριστοῦ νοήσαντας

³² παρουσίας *scripsi* παρρησίας Ms.

¹ II Cor 8, 24. | ³ I Tim 6, 9. | 12 Aug., De doctr. christ. II 12 (PL 34, 44). |
16 Ps 13, 3.

ρήματα. ἀλλ' εἰ ὁ Χριστὸς »οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν« εἶρηκεν, ἀληθῆς τῷ ὄντι ἢ τῶν μαθητῶν ἦν ἂν δόξα, καὶ ὁ τοῦ Ἰωάννου τῶν συμμαθητῶν ἔλεγχος οὐκ ἂν εἶχε λόγον οὐδένα, ἀλλ' ἑαυτῷ ἂν ἐναντιοῦν σαφῶς. τὸ γὰρ εἰπεῖν τὴν γραφὴν »οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν« καὶ μὴ εἰπεῖν αὐτὸν οὐ θανούμενον φανερά ἐστιν ἐναντίωσις. εἰ δ' ἀληθῆ περι ἑαυτοῦ ὁ μαθητῆς οὗτος λέγει, 5 τοῦτο μὲν ὡς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀγαπηθεὶς, τοῦτο δὲ καὶ ὡς περι ἑαυτοῦ λέγων καὶ διὰ τοῦτο φανερώτερον τὸ τοῦ σωτῆρος βούλημα καὶ τὴν διάνοιαν εἰδῶς, »ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν«, οὐχ »οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν« ἀναγνωστέον ἐστί, καὶ τῇ ἀληθείᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ μαρτυρία πιστευτέον, ὅς αὐτίκα διίσχυρίζεται ἑαυτὸν εἶναι τὸν ταῦτα γράψαντα καὶ ἀληθῆ εἶναι τὴν ἑαυτοῦ μαρτυρίαν, οὐ 10 περι τῶν ἄλλων μόνον ἐνεργειῶν δηλαδὴ τοῦ σωτῆρος τοῦτο λέγων, ἀλλ' ἀπλῶς πάντων τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τούτῳ γεγραμμένων. τὸ αὐτὸ καὶ τὰ τοῦ Χρυσοστόμου ῥήματα δείκνυσι φανερῶς, ὅς ἐπὶ τούτοις τοῖς ῥήμασι μετὰ θαύματος οἶονεὶ καὶ κρότου· »θαύμασον, φησί, τὴν τοῦ εὐαγγελιστοῦ ταπεινώσιν, πῶς τὴν τῶν ἄλλων περι ἑαυτοῦ οὐκ ἀληθῆ δόξαν ἐλέγχει μὴ 15 fol. 168 v νοησάντων, ὁ περι αὐτοῦ ὁ σωτῆρ ἔφη, ἀλλὰ νομισάντων αὐτὸν μὴ τεθνήξεσθαι.«

3 Μετὰ δε ταῦτα ἐπεὶ μηδεὶς ἀμφιβάλλει ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν φωνὴν ταύτην τὴν βίβλον μετενηνέχθαι, ἐν δὲ τῇ ἐλληνικῇ φανερῶς καὶ χωρὶς πάσης ἀμφιβολίας ἐὰν τοῦτ' ἐστί σὶ γέγραπται, ἀνάγκη σαφῆς τοὺς Λατίνους »ἐὰν θέλω«, οὐχ »οὕτως θέλω« λέγειν. τὰ γὰρ τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς ἀληθεία 20 συνωδᾶ, φησὶν Ἰερώνυμος, ἐκεῖνά εἰσιν ἀναμάρτητα. καὶ Αὐγουστῖνος εἰς τὰ ἀρχέτυπα ἀναδραμεῖν φησι δεῖν, εἴ τινα τῶν λατινικῶν ἐρμηνέων ἢ εὐπορος ποικιλία ἀμφιβολίαν ἐμποεῖ. καὶ αὐθις· τὰ τῆς νέας διαθήκης βιβλία, εἴ τι ἐν τῇ τῶν λατινικῶν ποικιλία ἀμφιβάλλεται, τοῖς ἐλληνικοῖς ὑποχωρεῖν δεῖν. καὶ οὐ φημι νῦν, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες πατέρες τε καὶ διδάσκαλοι Ὠριγένης, 25 Χρυσόστομος, Κύριλλος καὶ οἱ λοιποὶ πάντες τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸ τεμμάχιον ἐξηγήσαντο τοῦτο, ᾧ καὶ γεγράφθαι ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἔφαμεν. οἷς πάντως ἄτε καὶ σοφωτάτοις καὶ ἀγιωτάτοις καὶ τὴν ἰδίαν εἰς ἄκρον ἐξησηκήμενοις φωνήν, τὰ τε ἐν τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ γεγραμμένα ἐξηγουμένοις μᾶλλον τῶν ἄλλων ὁποῖωνοῦν πιστευτέον εἶναι οὐδεὶς ἂν ἀρνηθεῖη. ἀλλ' οὐδὲ τοὺς νεωτέρους 30 τῶν Λατίνων διδασκάλων τὸ προκείμενον λέληθεν. ὁ γὰρ ἐξ Ἀκινάτου θωμᾶς, ἀνὴρ τοῦτο μὲν σοφώτατος, τοῦτο δὲ ἀγιώτατος, ἐν τῇ τῶν εὐαγγελίων ἐξηγήσει, ἦν ἐκ διαφόρων διδασκάλων Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων συνέθηκεν, ἐὰν φησιν ἐν τῷ ἐλληνικῷ γεγραμμένον εἶναι. εἰ οὖν ἐν τῷ ἐλληνικῷ καὶ κατ' αὐτὸν ἐὰν γέγραπται, ἐν δὲ ταῖς ἀναμαρτήτοις ἐρμηνείαις μάρτυρι Ἰερωνύμῳ οὐ 35 τὰ ῥήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν ῥημάτων ἡ τάξις ἐστί φυλακτέα, φανερόν ὡς αἱ λατινικαὶ βίβλοι τῶν γραφῶν ἀμαρτία ἐσφαλμένα εἰσίν.

6, 1 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς ἀληθείας ἀρκεῖτω. fol. 169 ἐξ ὧν καὶ τὰ Γεωργίου ἐπιχειρήματα ῥαδίως λυθῆναι δύνανται. πρὸς δὲ γὰρ

37 αἱ λατινικαὶ scripsi οἱ λατινικοὶ Ms.

14 Cf. Chrys., In Joannem hom. LXXXVIII (PG 59. 480). | 21 Cf. supra ad p. 77. 7. | 23 Cf. supra ad p. 77. 13.

φησι ἄτοπον ἐκ τοῦ τῶν Λατίνων διδασκάλων ἀξιώματος ἐπιχειρῶν, καὶ ἡμεῖς πρῶτον μὲν τὸ τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων ἀξίωμα ἀντιτίθεμεν, οἷς τῶ ὄντι μᾶλλον εἶναι πιστευτέον οὐδεὶς ἂν ἀρνήσαιο καὶ περὶ ἐκείνων διαλυομένοις ἀ τῇ θείᾳ φωνῇ γέγραπται. καὶ ἄλλως οὕτως ἀγιότητι, οὕτω σοφία οὐδενὸς 5 ἤττοσιν οὔσι. μετέπειτα δὲ μὴ εἶναι φαμεν ἰκανὸν ἀληθείας σημεῖον τὸ τινὰς τῶν διδασκάλων «οὕτως» αὐτὸ ἐξηγήσασθαι, εἴπερ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐν ταῖς γε τοιαύταις ἐρμηνείαις ἐστὶν εὐρεῖν ἢ ὑπὸ γραφῆων ἐφθαρμένα ἢ ὑπὸ ἀπόρων ἐρμηνέων κακῶς εἰρημένα. ἅπερ ὁμοῦς οἱ θεῖοι πατέρες τὴν τε ἀρχέτυπον ἀγνοοῦντες φωνὴν καὶ τῇ ἦν ἐδέξαντο ἀκολουθοῦντες γραφῇ κατ' ἐκείνην καὶ 10 ἐξηγήσαντο καὶ «οὕτως» ἐξηγήσαντο, ὡς ποτὲ μὲν εἰ καὶ μὴ τῆς λέξεως αὐτῆς, τῆς διανοίας ὁμοῦς τοῦ συγγραφέως ἐπιτυχεῖν ἀκριβέστατα τῶ τῆς σοφίας περιόντι, ποτὲ δὲ εἰ καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν διηνέχθησαν, τοιαύτην μέντοι τινὰ καὶ οὕτως ὠραϊάν τε καὶ λεπτήν ἐξέδωκαν, ὡς αὐτὴν καὶ μὴ ἄλλην δεῖν εἶναι φαίη τις ἂν, τὴν γε πρῶτότυπον φωνὴν ἀγνοῶν.

15 Οὐκ ἀρνοῦμαι γὰρ οὐδαμῶς Αὐγουστίνον ἄνδρα σοφώτατον καὶ δια-2 βατικώτατον νοῦν ἐσχηκότα διὰ τοῦ «οὕτω» τὸν προκείμενον τοῦ εὐαγγελίου ἐξηγήσασθαι τὸπον, καὶ λόγοις τῶ ὄντι λεπτοτάτοις τε ἅμα καὶ σοφωτάτοις. τοῦτο δ' ὁμοῦς ἰκανὸν μὴ εἶναι σημεῖον πείσαι ἡμᾶς οὕτως δεῖν καὶ τὴν λέξιν ἔχειν τε καὶ γεγράφθαι, ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ θείου πατρὸς ἀποδείξω σαφέ- 20 στατα. οὗτος γὰρ τὸν τόπον ἐκείνον τὸν ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ ἐξη- γούμενος, ὅπου φησὶν ὁ ἀπόστολος· «πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς fol. 169 v ἀξίος», «ἀνθρώπινός φησιν ὁ λόγος». καὶ διὰ τί οὕτως; διότι οὕτως εὔρε γεγραμμένην τότε τὴν λέξιν καὶ οὕτως ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐρμηνέων μετενεχ- θεῖσαν, εἰ καὶ ὁ Ἱερώνυμος μετὰ ταῦτα καὶ τοῦτο ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα διωρθώ- 25 σατο, φιδήλις σέρμο ἦτοι πιστὸς ὁ λόγος, καὶ οὐχὶ οὐμάνους ἦτοι ἀνθρώπινος εἰπών. οὕτω δὲ λεπτοτάταις ἐννοίαις καὶ περινενοημέναις τὸν τόπον τοῦτον ἐξηγήσατό τε καὶ ἐκόσμησεν ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὡς πάντας οἴεσθαι τοὺς γε τῶν Ἑλλήνων ἀγνοοῦντας φωνὴν οὕτω κὰν τῶ ἑλληνικῶ ἔχειν, μᾶλλον δὲ οὕτω καὶ μὴ ἄλλως δεῖν γράφεσθαι. καίτοι καὶ αὐτῶ Ἱερωνύμῳ τῶ Λατίνων 30 διδασκάλῳ μάρτυρι ἄλλως γραπτέον καὶ πιστὸς, οὐκ ἀνθρώπινος ἀναγνωστέον, ὡς μηδὲ Λατίνων τινὰ ἐτι ἀμφιβάλλειν Ἱερώνυμον βλέποντα πιστὸς, οὐκ ἀνθρώπινος ἠρμηνευκότα. αὕτη δὲ ἡ λέξις καὶ πολλάκις ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ἐπαναλαμβάνεται, ὡς καὶ σφόδρα θαυμάζειν ἐξεῖναι, ὅπως ὁ ἐρμηνεὺς ἐκεῖνος, ὅστις ἂν καὶ γένοιτο, τοσοῦτον περιπλάνηται. τί γὰρ κοινὸν πιστῶ καὶ ἀνθρω- 35 πίνῳ; ἀλλ' ὁμοῦς τὴν περιπλανημένην ταύτην λέξιν οὕτω περινενοημένως ὡς εἴρηται ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐξηγήσατο, ὡς δοκεῖν μὴ δεῖν ἄλλως λέγεσθαι.

Καὶ ἵνα τοῦτο δειχθῇ, τῶν αὐτοῦ ἐκείνου ῥημάτων ἐκ τοῦ περὶ τῶν 3 τοῦ ἀποστόλου ῥημάτων λόγου ἀκούσωμεν. «ἠκούσαμεν, φησί, τοῦ μακαρίου

24 διορθώσατο Ms.

21 Cf. Aug. Sermo 174, c. 1 (PL 38, 940). | 21 1 Tim 4, 9. | 39 Aug. Sermo 174, c. 1 (PL 38, 940 AB).

Mohler, Kardinal Bessa'ion. III.

Παύλου λέγοντος· >άνθρώπινος ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Ἰη-
σοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτος εἰμι· ἐγώ· <
άνθρώπινος τοίνυν ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. διὰ τί δὲ ἀνθρώ-
πινος καὶ οὐ μᾶλλον θεῖος, ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἐστὶ θεὸς τε καὶ
άνθρωπος; εἰ τοίνυν ὀρθῶς νομίζομεν τὸν λόγον τοῦτον οὐκ ἀνθρώπινον 5
μόνον, ἀλλὰ καὶ θεῖον εἶναι, διὰ τί ὁ ἀπόστολος ἀνθρώπινον μᾶλλον ἢ θεῖον
εἰπεῖν εἴλετο; ὁ γὰρ οὐκ ἂν ψευδάμενος, εἰ θεῖος εἶπεν, οὐκ ἄνευ αἰτίας τῷ
10l. 170 ὄντι ἀνθρώπινον εἰπεῖν εἴλετο, ὅτι ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔκρινεν, ὅ ὁ Χριστὸς ἦλθεν
εἰς τὸν κόσμον. ἦλθε δέ, ὅ ἄνθρωπος ἦν. ὅ γὰρ θεὸς ἦν, ἀεὶ ἦν ἐν τῷ κόσμῳ.
ποῦ γὰρ οὐκ ἐστὶ θεὸς ὁ εἰπών· >τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ·; ἢ 10
οὐχὶ σοφία καὶ δύναμις τοῦ θεοῦ ὁ Χριστὸς, περὶ ἧς εἴρηται· >διατείνει ἀπὸ
πέρατος εἰς πέρας εὐρώστως καὶ διοικεῖται πάντα χρηστῶς·; ἐν τῷ κόσμῳ
τοίνυν ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.
ἐνταῦθα καὶ ἦν καὶ ἦλθεν. ἦν τῇ θεϊκῇ μεγαλειότητι, ἦλθε τῇ ἀνθρωπίνῃ
ἀσθενείᾳ. ὤθεν καὶ ὁ κηρύττων αὐτοῦ τὴν ἔλευσιν >άνθρώπινος εἶπεν ὁ λόγος·. 15
οὐκ ἂν γὰρ ἐρύσατο τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἰ μὴ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἠξίωσε
γενέσθαι ἀνθρώπινος. τῶν ἀνθρώπων γὰρ ἐκεῖνοι λέγονται ἀνθρώπινοι εἴτε
φιλανθρώπινοι οἱ ἑαυτοὺς προσηνεῖς ἀνθρώποις παρέχοντες, οἱ ἐν ταῖς ἰδίαις
οἰκίαις αὐτοὺς ὑποδεχόμενοι. εἰ τοίνυν ὁ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑποδεχόμενος ἀνθρωπον
φιλάνθρωπος εἴτε ἀνθρώπινος λέγεται, πῶς οὐκ ἂν εἶη μᾶλλον τῶν ἄλλων 20
άνθρώπινος ὁ ἐν ἑαυτῷ ὑποδεξάμενος τὸν ἀνθρωπον; ἀνθρώπινος τοίνυν ὁ
λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος.» ὁρᾷς ὅση λεπτότητι νοημένως τὸν τόπον
τοῦτον ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐξηγήσατο, ὅπου ὁμοίως καὶ Ἰερωνύμῳ μάρτυρι
ἀντὶ ἀνθρωπίνου πιστὸς ὀφείλει λέγεσθαι καὶ ἡμάρτηται τὸ ἀνθρώπινος. οὐκ
ἄρα, ὡς εἴρηται, ἱκανὸν ἐστὶν ἀληθείας σημεῖον τὸ οὕτως ὑπὸ Αὐγουστίνου 25
τὸν τόπον τοῦτον ἐξηγηθῆναι; Ἰερώνυμον δὲ οὕτως αὐτὸν ἐξηγήσασθαι οὕτω
ἐνετύχομεν.

4 Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ τοῦ προειρημένου Νικολάου τοῦ τῆς γραφῆς διορθότου
ρήμασι δείκνυται. ὅς μετὰ τὸ εἰπεῖν πολλὰ ἡμαρτημένα τε καὶ ἐφθαρμένα
παρὰ τῇ θεῖᾳ γραφῇ εὐρηκέναι προστίθησι μετὰ ταῦτα· »τῶν διημαρτημένων 30
πλεῖστα ἐξηγηθέντα ὑπὸ τῶν διδασκάλων εὐρεῖν μέμνημαι«. ἐξ ὧν φανερῶς
δείκνυται πολλὰ ὑπὸ τῶν διδασκάλων ἐξηγηθῆναι τὴν φωνὴν ἐξ ἧς μετηνέχθη
ἀγνοούντων, ἀκολουθούντων δὲ τῇ γραφῇ ἢ ἐνέτυχον ἐξ ἀνάγκης, καὶ ὁμοίως
10l. 170v ἡμαρτημένα εἶναι.

5 Καὶ τούτοις, ἐπεὶ ἡ θεῖα γραφή ὡς εἴρηται ἄβυσσον περιέχει νοημάτων, 35
ποικίλας τε καὶ διαφόρους ἐπιδέχεται ἐξηγήσεις, οὐ θαυμαστὸν εἰ παρὰ τὴν
ἀληθῆ τῆς τινος λέξεως ἔννοιαν καὶ ἄλλη τις ὑπονοεῖται, εἰ καὶ μὴ αὐτὴ ἐκείνη
ἢ τοῦ συγγραψαμένου, οὕτω μέντοι διαφόροις λόγοις ποικιλλομένη, ὡς καὶ
ἀκριβεστάτη εἶναι δοκεῖν. καὶ γὰρ εἰ κἂν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις αἱ φωναὶ
μόνον καὶ λέξεις τῶν πραγμάτων εἰσὶ σηματικά, ἡ θεῖα ὁμοίως γραφή τοῦτο 40

ἐξαίρετον καὶ ἴδιον ἔχει, ὡς μὴ τὰς φωνὰς μόνον τῶν πραγμάτων εἶναι σημαντικὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα ἄλλ' ἄττα πράγματα σημαίνειν. ἐντεῦθεν οὐ κατὰ τὸ γράμμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλληγορικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ ἀναγωγικῶς τὴν θείαν γραφὴν ἐξηγούμεθα καὶ ὁποιοιοῦν αὐτῆς μέ ς εἰς τινὰ τούτων 5 τῶν ἐννοιῶν ἀνάγομεν. ὅπου ὁμως ἱστορικῶς ἢ κατὰ τὸ γράμμα ἐξηγητέα ἐστίν, εἰ μὴ ἡ λέξις ἀληθῆς εἴη, καὶ ἡ ἐννοία πάντως ἡμάρτηται.

Ὁ δὲ φησι δευτέρον μηδὲν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ νεωτεριστέον εἶναι, ἀθέμιτόν 7. τε εἶναι τι ἐξ αὐτῆς ἀφελεῖν ἢ προσθεῖναι, πρότερον ἀθέμιτόν ἐστιν Ἰερώνυμος ἀπολογησάσθω, ὃς ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, οὐ μετεποίησε μόνον, ἀλλὰ 10 καὶ διορθώσασθαι ὁμολογεῖ τὰ ἢ παρὰ τῶν φθασάντων αὐτὸν ἐρμηνέων οὐκ ὀρθῶς μετενηνεγμένα ἢ παρὰ τῶν ἀλογίστως διορθουμένων ἡμαρτημένα ἢ τῶν ὑπνωττόντων γραφῶν προστεθέντα ἢ μεταποιηθέντα, καὶ οὐ τὴν παλαιὰν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν νέαν γραφὴν καὶ τὰ ἅγια εὐαγγέλια διεφθαρμένα τε καὶ ἡμαρτημένα φησὶ πρότερον αὐτὸς διορθώσασθαι. ὃν τρόπον καὶ τοὺς 15 ἐπιγενομένους πεποιηκέναι τῆς γραφῆς αὐθις διαφθαρείσης ἐδείξαμεν. εἰ οὖν οὐκ ἀθέμιτον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον θέμιτόν τε καὶ εὐσεβέστατον Ἰερώνυμος εἵργασατο τὰ τοιαῦτα διορθωσάμενος, προσθεῖς τε καὶ μεταποιῶν, εἰ καὶ τοῖς μετ' ἐκεῖνον ἐξῆν, ὡσπερ καὶ ἐξῆν οἰαδῆτινι αἰτία γεγενημένας πλάνας διορθώ- fol. 171 σασθαι, ὅθεν τοσοῦτοι διδάσκαλοι Λατίνων βιβλία συνεγράφησαν, οἷς ἐπι- 20 γραφαὶ διορθωτικὸν τῆς γραφῆς, διὰ τί μὴ καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐξείη αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι; τολμησάτωσαν τοίνυν πρῶτον Ἰερώνυμον καὶ τοὺς ὁμοίους τῆς ἐκκλησίας διδασκάλους ἀστείας γράψασθαι καὶ τότε καὶ ἡμᾶς τῆς ὁμοίας ἐνόχους κρινάτωσαν. ἀλλὰ ταῦτα ἢ ἀμαθῶν ἢ δυσμενεστάτων ἀνδρῶν εἰσι λόγοι καὶ κακῶς λέγειν προθυμουμένων. τίς γὰρ οὕτω παχύς ἐστι τὴν διάνοιαν, 25 ὡς ἀγνοεῖν οὐ τὴν θείαν γραφὴν αὐτὴν ἢ Ἰερώνυμον ἢ ἡμᾶς ἢ ὄντινοῦν ἄλλον διορθοῦσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐσφαλμένην ὅπωςδῆποτε λέξιν ἐκείνην εἶναι τὴν διορθουμένην;

Νῦν πρὸς τό γε τῶν ἐπιχειρημάτων ἀπαντητέον καὶ ῥητέον, ὡς τὸν εἰ 8. συναπτικὸν σύνδεσμον διὰ τοῦτο πρότασιν ὑποθετικὸν ποιεῖν φαμεν, ὅτι οὐδέ- 30 ποτε ἀληθῆς ἐστίν, εἰ μὴ τεθείσης τῆς ὑποθέσεως, τοῦτόν τε ὃν φησι Γεώργιος κἀνονα ὡς καινόν τι καὶ τερατώδη ἀποποιούμεθα. οὕτω γὰρ μηδὲ ὀριστικοῦ εἴτ' ἐνεστῶτος εἴτε παρωχημένου συναφθῆς ὁ εἰ αἰεὶ ἐστίν ἀληθῆς, ἀλλὰ ποτε καὶ ψευδῆς, οὕτω μηδὲ ὑποτακτικῶς ὁ ἰσοδυναμῶν αὐτῷ ἐὰν ψευδῆς αἰεὶ, ἀλλὰ ποτε καὶ ἀληθῆς, ὡς ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων αὐτῶν δηλαδὴ καταστάσεως 35 ψεῦδος ἢ ἀλήθεια ἔπεται. καὶ ἵνα σαφέστερον τοῦτο φανείη, τί περὶ τούτου γραμματικῶν παῖδες φρονοῦσι πρότερον εἰ πάντες, καὶ ἅ διαλεκτικοὶ λέγουσι προσθήσομεν. γραμματικοὶ τοίνυν πάντες Ἑλληνῆς τε καὶ Λατῖνοι, καὶ μάλιστα Ἡρωδιανός τε καὶ Ἀπολλώνιος, καὶ τῶν Λατίνων Πρισκιανός, ὃς οὐ μόνον Ἑλλησιν ἐν ἅπασιν ἔπεται, ἀλλὰ καὶ αὐχεῖ ἐπὶ τούτῳ, τὸν εἰ συναπ- 40 τικὸν εἶναι φησι σύνδεσμον, τοῦτόν τε ὡς καὶ τοὺς ἄλλους συναπτικούς ἐν

10 διορθώσασθαι Ms. | 11 μετενηνεγμένα *scripsi* μετενηνεγμένων Ms. | 11 διορθου-
μένων Ms. | 11 ἡμαρτημένα *scripsi* ἡμαρτημένων Ms. | 14 διορθώσασθαι Ms.

fol. 171 v τοῖς αἰτιολογικοῖς συναριθμοῦσιν, ἀκολουθίαν τε καὶ τάξιν τῶν ἐπομένων πρὸς τὰ ἡγούμενα ἢ μετὰ τινος τῆς τῶν πραγμάτων ὑπάρξεως ἀμφιβολίας ἢ ἀνευ δηλώσεως ὑπάρξεως σημαίνει, ὡς τὸ εἰ ῥέγχει, καθεύδει· εἰ νοσεῖ, ὠχριᾷ· εἰ πυράττει, θερμαίνεται. οὐδὲ γὰρ καὶ τὸ ἀνάπαλιν ἐν τούτοις ἀληθεύει ἢ ἀκολουθήσεις, οὐδὲ πᾶς ὁ καθεύδων καὶ ῥέγχει, καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως. οὐκ 5 ἀλόγως δὲ αὐτοὺς καὶ αἰτιολογικούς φασιν. καὶ συνάψεως γὰρ καὶ παρασυνάψεως διὰ τούτων αἰτία φαίνεται ἀποδίδουσθαι. συνάψεως, ὡς τὸ εἰ περιπατεῖ, κινεῖται· παρασυνάψεως, ὡς τὸ ἐπεὶ περιπατεῖ, κινεῖται. ἢ γὰρ τῆς κινήσεως αἰτία ἐν ἑκατέρῳ αὐτὸ τὸ περιπατεῖν ἐστίν. τοὺς αἰτιατικούς τοίνυν τούτους ἐστὶν ὅτε ἀντὶ βεβαιώσεως λαμβάνεσθαι φασιν, ὅτε δηλαδὴ ὃ φάμεν οὕτω 10 βέβαιόν τε καὶ φανερόν ἐστιν, ὡς ἀδύνατον εἶναι ἄλλως νομίσαι, μόνη τε τότε ὀριστικῇ ἐγκλίσει συνάπτεσθαι, ὡς παρὰ Βιργιλίῳ· «εἰ τί πη δικαιοσύνης ἐστί», καὶ ἀλλαχοῦ· «μάκαρες, εἰ τις ἐν οὐρανῷ ἐστὶ φιλανθρωπία». ὁμολογούμενον γὰρ ἐστὶ καὶ ἐν οὐρανῷ εἶναι φιλανθρωπίαν καὶ ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τι δίκαιον ὅλως. ἐντεῦθεν Γεωργίῳ ἢ πλάνη νομίσαντι, ὅτι ἐπεὶ ὡς 15 αἰτιολογικός ὁ εἰ σύνδεσμος λαμβανόμενος σημαίνει τι βέβαιον καὶ ὀριστικῶ συνάπτεται, διὰ τοῦτο καὶ ὁσάκις ὀριστικῶ συνάπτεται, βέβαιόν τι σημαίνει. τὸ δὲ πολλοῦ γε καὶ δεῖ οὕτως ἔχειν. οὐδὲ γὰρ ὁσάκις ὀριστικῶ συνάπτεται, βέβαιόν τι σημαίνει, εἰ καὶ ὁσάκις βέβαιόν τι σημαίνει, ὀριστικῶ συνάπτεται. ἄπειρα τὰ γε παραδείγματα, ἀλλ' ἡμῖν ὀλίγιστα ἀρκεῖτω. «εἰ κακῶς ἐλάλησα, 20 φησὶν ὁ κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;» εἰ τις ἐνταῦθα φαίη διὰ τοῦτο βέβαιόν τι τὸν εἰ σύνδεσμον σημαίνειν, διότι ὀριστικῶ συνάπτεται, ἀνάγκη κακῶς λαλῆσαι τὸν κύριον ὁμολογῆσαι. εἰ δὴ κακῶς ἐλάλησεν, ὃ καὶ νοῆσαι ἀθέμιτον, διὰ τί εὐθύς ἐπάγει·

fol. 172 «εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;» καὶ αὐθις περὶ ἑαυτοῦ λέγων ὁ σωτὴρ· «εἰ ἐν 25 Βεελζεβούλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια», τῷ ὄντι ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλειν αὐτὰ ὁμολογεῖ, εἰ τὸν εἰ σύνδεσμον ἐνταῦθα, ἅτε ὀριστικῶ συναπτόμενον, βέβαιόν τι σημαίνειν δῶμεν. ἀλλ' εἰς κεφαλὴν γε τῶν ἀναγκαζόντων ἡμᾶς λέγειν τοιαῦτα τραπεῖη τὰ βλάσφημα ῥήματα ταῦτα. τοιαῦτα δὲ πολλὰ καὶ παρὰ Βιργιλίῳ καὶ Κικέρωνι, τοῖς τῶν Λατίνων διδασκάλοις, εὖροις ἄν. 30

9. Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ γραμματικούς εἰρημένα ἀρκεῖτωσαν. νῦν καὶ ἃ διαλεκτικοὶ περὶ τούτου φασὶν ἐπενέγκωμεν. τὸν εἰ τοίνυν σύνδεσμον εἰ καὶ οἱ διαλεκτικοὶ ὑποθετικὸν φασὶ ποιεῖν συλλογισμόν, τὴν ὑποθετικὸν ὁμῶς ταύτην πρότασιν, τό γε καθ' ἑαυτήν, οὐδὲν ὅλως ἀναγκαῖον ἐπιφέρειν, οὐδέτερόν τε τῶν αὐτῆς μερῶν ὡς ὁμολογούμενον τίθεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἐπιφέρειν 35 μόνον τοῦ ἡγουμένου τεθέντος. οὐδέτερον γὰρ τῆς προτέρου μέρος καὶ ὀριστικῶ συναφθείη, ἀπολελυμένον εἴτε καὶ κατηγορικὸν γίνεται, ἀλλὰ μὲν τὴν ἀκολουθίαν ἐπιφέρειν τεθέντος τοῦ ἡγουμένου, καὶ τοῦτο ὑποθετικῶς καὶ οὐκ ἄλλως. διὸ οὐδέτερου μέρους ἀλήθεια καθ' αὐτήν ἐκ τῆς ἀμφοῖν ἅμα ἀληθείας τίθεται. τίς γὰρ νοῦν ἔχων τολμήσειε εἰπεῖν, διότι ἀληθεῖς εἰσὶν αἱ ἀκολουθίαι αὗται; 40 εἰ ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆν, ἡμέρα ἐστίν· εἰ ἄνθρωπος τρέχει, ζῶον τρέχει, διὰ τοῦτο